

Van visie naar ruimte

**Handleiding voor afstemming van accommodaties in de
kinderopvang op de pedagogische visie**

Ine van Liempd en Ed Hoekstra

waarborgfonds kinderopvang
ruimte voor kinderen

Van visie naar ruimte

Handleiding voor afstemming van accommodaties in de kinderopvang op de pedagogische visie

Deze handleiding kwam mede tot stand dankzij een subsidie van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Opdrachtgever: Waarborgfonds Kinderopvang

Uitvoering: Drs. H.M.J.A. van Liempd en Drs. E.K. Hoekstra, AKTA, onderzoeks- en adviesbureau voor ruimtegebruik

© januari 2007: Waarborgfonds Kinderopvang / AKTA, onderzoeks- en adviesbureau voor ruimtegebruik

Een conceptversie is voor commentaar voorgelegd aan:

Liesbeth Schreuder, NIZW, Utrecht

Marieke Grijpink, Triodus, Den Haag

Mireille Aarts, Stichting Kinderopvang Nijmegen

Chantal van Riessen, oudercommissie Bizzkids, Dordrecht

Lars van Borssum Waalkes, Kinderrijk, Amstelveen

Monique Dekker, Stichting Kinderopvang Langedijk

Dhr. Kremer, oudercommissie Nijntje, Utrecht

Jan Weeda, Architectenbureau Jan Weeda, Rotterdam

Martin Huiskes, Leijh Kappelhoff Seckel van den Dobbelsteen architecten, Hengelo

Frans Alkemade, Bos en Alkemade architecten, IJsselstein

Ellen van Prehn, Kindercentrum de Belhamel, Wageningen

Lilian Benting/Aranka Kuster, Kinderopvang Humanitas, Heerlen

Leonie Bolder, DAK, Den Haag

Inhoud

- 1 Inleiding 4**
 - 1.1 Visie en ruimtelijke omgeving **4**
 - Montessori
 - Freinet
 - Petersen
 - Malaguzzi
 - Pikler
 - Korczak
 - 1.2 Hoe en wanneer te gebruiken **6**
 - Bestaande én nieuwe voorzieningen
 - Gebruiksaanwijzing
- 2 Checklist het gebouw 9**
 - 2.1 De aankomst **9**
 - 2.2 De speel-/leefruimten **10**
 - De basis
 - De inrichting
 - 2.3 Sanitair kinderen **14**
 - 2.4 Slaapruimten (alleen KDV) **15**
 - 2.5 Keuken / eetruimte **16**
- 3 Checklist de buitenspeelruimte 17**
 - 3.1 Basisstructuur **17**
 - 3.2 Inrichting terrein **18**
- 4 Tot slot 20**
 - Bijlage 1 Eigen visie in kernpunten **21**
 - Bijlage 2 Invullijsten activiteitenplekken binnen **22**
 - Bijlage 3 Invullijst activiteitenplekken buiten **23**
 - Bijlage 4 Checklists verzameld **24**
 - Nuttige literatuur en adressen **29**

1 Inleiding

Het pedagogisch klimaat en de werkwijze binnen een kindercentrum wordt in de eerste plaats bepaald door de mensen die er werken; zij geven gezamenlijk vorm aan de pedagogische visie. Maar het gebouw, de buitenspeelruimte en de inrichting van ruimten spelen daarbij wel een belangrijke voorwaardenscheppende en ondersteunende rol. Hoe beter een accommodatie is afgestemd op de visie van het centrum, hoe beter de kwaliteit van het kindercentrum.¹ Om dat te realiseren is het van belang om op een systematische wijze naar de relatie tussen visie en accommodatie te kijken en na te gaan waar en hoe verbeteringen kunnen worden aangebracht.

Deze handleiding, die bestaat uit een checklist voorzien van toelichtingen en voorbeelden, heeft als doel een verband te leggen tussen de visie van uw kindercentrum en de accommodatie of accommodatieplannen. Op deze wijze kan de gebruikskwaliteit van de huisvesting worden verbeterd en worden afgestemd op de visie en werkwijze.

De handleiding kan een hulpmiddel zijn om de discussie over de gebruikskwaliteit van de accommodatie in relatie tot de visie tussen betrokkenen op gang te brengen en te structureren. Hij is dus uitdrukkelijk niet bedoeld als een 'totaal-checklist' voor gebouw en buitenruimte (daarvoor zijn andere publicaties beschikbaar) maar juist om specifiek de aandacht te richten op de relatie tussen visie en gebouw.

Deze handleiding is bestemd voor toepassing bij kinderdagverblijven en centra voor buitenschoolse opvang. De handleiding kan gebruikt worden door:

- medewerkers uit de kinderopvang die de kwaliteit van een accommodatie willen verbeteren, zoals management, pedagogen en medewerkers kwaliteitszorg;
- oudercommissies die de kwaliteit van een accommodatie willen onderzoeken en/of betrokken zijn bij de ontwikkeling van pedagogisch beleid en (ver)bouwplannen;
- architecten en adviseurs die bouwplannen ontwikkelen voor de kinderopvang.

1.1 Visie en ruimtelijke omgeving

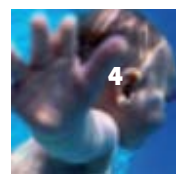
Een gebouw² is altijd de weerslag van een visie maar lang niet altijd van de visie die het kindercentrum voor ogen heeft. Soms is de architectonische visie heel bepalend: de architect heeft vanuit zijn vakgebied een idee hoe het gebouw eruit moet zien. Dat kan passen bij de visie en werkwijze van de kinderopvangorganisatie, maar het kan ook haaks staan op deze visie. Het is dan ook belangrijk dat een kindercentrum haar eigen visie en de manier waarop ze deze wil vormgeven uitwerkt naar concrete ideeën over gebouw en inrichting. Op basis daarvan kan een architect een gebouw maken dat goed past bij die visie. En in een bestaand kindercentrum, kan de uitwerking van de visie helpen om gebouw, en vooral de inrichting, te gebruiken als ondersteuner van deze visie.

In de Beleidsregels Kwaliteit Kinderopvang is vastgelegd dat elk kindercentrum een pedagogisch beleidsplan moet vaststellen waarin de vier pedagogische basisdoelen die bepalend zijn voor een verantwoorde kinderopvang in overleg met de oudercommissie zijn uitgewerkt. Het gaat daarbij om: het bieden van emotionele veiligheid, het bevorderen van de ontwikkeling van persoonlijke competenties en sociale competenties en overdracht van waarden en normen.

Maar de uitwerking van deze basisdoelen kan op verschillende manieren worden vormgegeven. De wijze waarop de eigen pedagogische visie wordt ingevuld is mede bepalend voor hoe je omgaat met gebouw, buitenruimte en inrichting. In het onderwijs, en in toenemende mate in de kinderopvang, worden diverse pedagogische stromingen gevolgd. We noemen hier enkele stromingen met duidelijke accentverschillen in opvattingen over de ruimte.

¹ Zie : Hoekstra e.a., 2006

² Als we het hier over 'gebouw' hebben, verstaan we daar ook onder: de inrichting en de buitenspeelruimte.

Montessori

In de Montessori-opvatting over ruimte staat het begrip ‘voorbereide omgeving’ centraal. De omgeving waarin kinderen werken wordt zo ingericht dat ze zelfstandig aan het werk kunnen. Het spel- en werkmateriaal is zo uitgestald dat kinderen er zelf bij kunnen, er wordt gewerkt met specifiek ontwikkelde materialen. De ruimte is overzichtelijk en herkenbaar, alles heeft zijn vaste plek en kinderen leren zorg te dragen voor hun omgeving door zelf op te ruimen.

Freinet

Bij Freinet staan begrippen als eigen verantwoordelijkheid, het bevorderen van samenwerking tussen kinderen, zelfstandigheid en opvoeding door werken centraal. Er bestaat geen voorgeschreven inrichting, ze hangt af van de groep van kinderen en van de ruimtelijke mogelijkheden. Bij jongere kinderen kan de inrichting in de loop van het jaar veranderen omdat hun belangstelling kan veranderen: activiteiten en speelplekken moeten aansluiten op hun behoefte op dat moment. De ruimte is eigenlijk een werkplaats en moet dus functioneel ingericht worden: er zijn altijd een aantal hoeken voor specifieke activiteiten.

Petersen

De pedagoog Peter Pedersen, grondlegger van de Jenaplanscholen, vond de participatie van kinderen bij het inrichten van hun ruimten essentieel, het moet ook hun ruimte worden, waarvoor zij echt medeverantwoordelijk zijn. De wijze waarop met de ruimte wordt omgegaan – ook in het beheer ervan – levert een belangrijke bijdrage aan de morele en sociale vorming van kinderen. Kinderen nemen ook dingen van thuis mee om de ruimte in te richten, waarmee het een ‘eigen’ ruimte wordt.

Malaguzzi

In de pedagogische visie van Loris Malaguzzi, ook bekend als de ‘Reggio Emilia-benadering’ kan de ruimte worden beschouwd als de derde pedagoog (naast de andere kinderen in de groep als eerste en de volwassene als tweede pedagoog). De ruimte, het gebouw en de buitenruimte, moet ontmoetingen en uitwisselingen tussen kinderen mogelijk maken. Daarom is er naast een ‘eigen’ groepsruimte ook altijd een centrale ruimte, een soort binnenplein. Ruimten moeten ook diverse activiteiten mogelijk maken en zijn dus vaak onderverdeeld in activiteitenplekken of – ruimten zoals een atelier.

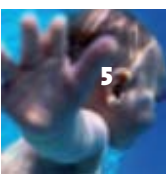
Pikler

De kern van de visie van Emmy Pikler is dat een jong kind zich vrij moet kunnen bewegen en ontwikkelen waarbij de volwassene alleen ingrijpt, aanraakt en verzorgt wanneer dat nodig is. Tijdens spelmomenten spelen kinderen zelfstandig en met elkaar, zonder ingrijpen of bemoeienis van de volwassene: er is veel vrije bewegingsruimte en spelmateriaal onder handbereik. Tijdens verzorgingsmomenten (verschonen, voeden) is er juist veel gerichte individuele aandacht van de leidster naar het kind en onderlinge interactie. De verschoonplek, de eetplek en slaapplek zijn duidelijk gescheiden van de speelplek.

Korczak

In de visie van Janusz Korczak staat ‘respect’ voor het kind centraal: het kind is in elke fase van zijn leven een volwaardig mens en niet een onaf wezen dat nog iets moet worden. Kind en volwassene zijn gelijkwaardig en moeten met elkaar in dialoog kunnen gaan. Zelf ervaren en beleven en het zelf verantwoordelijk zijn zijn belangrijke kenmerken van zijn visie. Daaruit volgt dat participatie in alle dagelijkse activiteiten centraal staat en dat kinderen én volwassenen betrokken zijn bij het vormgeven van de ruimten.

Veel pedagogische visies zijn ontwikkeld met het oog op voorzieningen voor onderwijs: steeds vaker worden ze ‘vertaald’ naar de kinderopvang. Maar in de kinderopvang blijken de meeste kindercentra niet zozeer één pedagoog of stroming te volgen, ze kiezen voor een mengvorm. In het Evaluatieonderzoek kwaliteit huisvesting kindercentra dat in 2004 is uitgevoerd in opdracht van het Waarborgfonds Kinderopvang bleek de groepsgerichte benadering, met veel aandacht voor het groepsproces en het ontwikkelen van sociale vaardigheden, het meest voor te komen. Daarnaast zien we een toenemende belangstelling voor de benadering die omschreven kan worden als ‘zelfstandigheid stimulerend’ waarbij

het open-deuren of centrumbreed werken centraal staat. In de groepsgerichte variant ligt de nadruk vooral op de activiteiten binnen en met de eigen groep, de zelfstandigheidsvariant stimuleert meer het gebruik van het hele gebouw en uitwisseling tussen groepen.

Naast een specifieke visie over opvoeden – de pedagogiek – maakt ieder kindercentrum uiteraard gebruik van kennis over de ontwikkeling van kinderen uit de ontwikkelingspsychologie. Die kennis over en visie op kinderen samen kunnen uitgewerkt worden naar de ruimte, binnen en buiten, en naar de inrichting. Hoe die uitwerking er precies zal uitzien hangt af van de keuzes die een kindercentrum, samen met ouders en kinderen, maakt.

1.2 Hoe en wanneer te gebruiken

In deze handleiding vindt u geen kant en klare oplossingen in de zin van: ‘bij deze visie hoort zo’n soort gebouw’. Zo simpel is het niet, ieder kindercentrum legt immers eigen accenten. Wel beschrijven we een aantal voorbeelden van vertalingen van visie naar ruimte en noemen aandachtspunten voor het uitwerken van de visie. Deze aandachtspunten staan als uitspraken in een checklist. Ze zijn bedoeld om een aanzet te geven voor het verder denken en discussiëren over de relatie tussen visie en ruimte. Deze handleiding kan daarbij op meerdere momenten en door verschillende doelgroepen worden gebruikt.

Bestaande én nieuwe voorzieningen

In een bestaand kindercentrum, een kinderdagverblijf (KDV) of buitenschoolse opvang (BSO) kan de handleiding gebruikt worden:

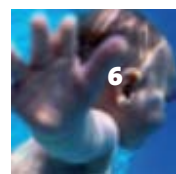
- om te toetsen of de accommodatie (binnen en buiten) past bij de pedagogische visie: waar kunnen verbeteringen worden aangebracht en op welke wijze?
- als middel om de pedagogische visie en werkwijze aan te scherpen en (verder) te concretiseren naar ideeën over ruimte en inrichting.
- om een discussie op gang te brengen over pedagogische visie en werkwijze. De ruimtelijke aspecten die in de checklist beschreven staan kunnen een goede aanzet vormen tot het verder denken over pedagogische visie en werkwijze.

De handleiding kan dan op verschillende manieren gebruikt worden:

- Als discussiemiddel in teambijeenkomsten over het onderwerp visie en ruimte. Na het invullen van de checklist kunnen de vraagpunten en acties die geïnventariseerd zijn met het team besproken worden. Komen de bevindingen van degene die de lijst heeft ingevuld overeen met die van de rest van het team? Wat zijn de verschillen en overeenkomsten in ieders oordeel over de ruimte en de samenhang met de pedagogische visie? Op basis daarvan kan vastgesteld worden welke acties er ondernomen kunnen worden om pedagogische visie en ruimte meer met elkaar in overeenstemming te brengen.
- De oudercommissie die betrokken is bij het ontwikkelen van het pedagogisch beleidsplan kan de handleiding op eenzelfde manier gebruiken. De commissie kan de checklist zelf invullen maar kan er ook voor kiezen hem door een aantal ouders van kinderen in verschillende groepen te laten invullen. Op basis daarvan kunnen ‘actiepunten’ geïnventariseerd worden die op een ouderavond of met het management besproken kunnen worden.
- Als middel om een bepaald thema verder uit te diepen, bijvoorbeeld ‘slapen’. Het onderdeel ‘slapen’ uit de handleiding kan dan gebruikt worden om na te gaan of de slaapsituatie in overeenstemming is met de pedagogische visie of wellicht aangepast kan worden.

Tijdens de ontwikkeling van een nieuw- of verbouwplan kan deze handleiding eveneens gebruikt worden. Dat kan op verschillende momenten:

- tijdens het opstellen van het programma van eisen: met behulp van de uitspraken in de checklist kan een deel van de eisen en wensen ten aanzien van de nieuwe huisvesting nader worden ingevuld. Voor het ontwikkelen van een volledig programma van eisen verwijzen we naar De Zevensprong, Handleiding huisvesting kindercentra .
- bij het beoordelen van een ontwerp / bouwplan: voldoet dit aan de eigen visie?
- als middel om de pedagogische visie en werkwijze aan te scherpen en (verder) te concretiseren naar ideeën over ruimte en inrichting.

De handleiding kan dan bijvoorbeeld als volgt gebruikt worden:

- Als er een werkgroep is ingesteld die het programma van eisen opstelt, kan deze de checklist gebruiken om de pedagogische visie te vertalen naar eisen voor gebouw, buitenruimte en inrichting. De uitspraken in de checklist kunnen dan weliswaar niet worden getoetst aan een gebouw, maar wel worden gebruikt om er over na te denken en ze uit te werken tot wensen en eisen voor het nieuwe gebouw.
- Als de architect een ontwerp of verbouwplan heeft gemaakt en de tuinontwerper een plan voor de buitenspeelruimte kan de checklist wél worden gebruikt als toetsinstrument. Een aantal zaken kunnen dan direct worden beoordeeld (bijvoorbeeld over de vorm en oppervlakten van ruimten); andere aspecten (inrichting, verlichting, kleurgebruik) zijn weliswaar nog niet zichtbaar maar kunnen wel ingebracht worden als aandachtspunten voor de verdere uitwerking van de bouw- en inrichtingsplannen.
- Een architect of adviseur kan de handleiding gebruiken om de discussie aan te zwengelen over die gebouwonderdelen waarvan hij van mening is dat hij vanuit de visie nog onvoldoende informatie heeft gekregen om een goed gebouw of programma van eisen te maken.

Gebruiksaanwijzing

In de handleiding vindt u een aantal korte checklists voorzien van een toelichting. Deze checklists zijn verdeeld in de volgende items:

- **Gebouw**
 - Aankomst
 - Speel- leefruimten: gebouw en inrichting
 - Sanitair kinderen
 - Slaapruimten (alleen kdv)
 - Keuken/eetruimten
- **Buitenspeelruimte**
 - Basisstructuur
 - Inrichting terrein

Uiteraard bestaat een gebouw uit meer dan deze onderdelen maar omdat het in deze beknopte handleiding specifiek gaat om de relatie tussen visie en gebouw is ervoor gekozen om die ruimten die niet echt voor kinderen bestemd zijn hier niet op te nemen. Die centra die vanuit hun eigen visie ook andere ruimten willen beoordelen kunnen dat natuurlijk doen en daarvoor een eigen aanvullende checklist maken. U kunt bij het toepassen van de checklist de volgende stappen doorlopen.

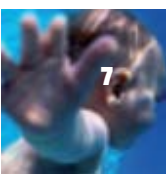
Stap 1. Voorbereiding

Bepaal eerst voor welk doel het instrument wordt ingezet. De doelen staan hiervoor beschreven. Stel dan vast op welke wijze u het instrument wilt toepassen en maak een plan van aanpak. Vorm bijvoorbeeld een werkgroep die met dit onderwerp aan de slag gaat of beleg een speciale bijeenkomst (teamvergadering, ouderavond) over het thema 'van visie naar ruimte'. Een werkgroep die deze bijeenkomst voorbereidt gaat aan het werk met de handleiding.

Stap 2. Inventariseren visie

Om te kunnen beoordelen of het gebouw past bij de visie van uw kindercentrum moet die visie eerst bekend zijn. Deze is meestal verwoord in een pedagogisch beleidsplan, werkplan of visiestuk. Om dit beleidsplan te kunnen hanteren bij deze checklist is het handig het plan door te lezen en daaruit de belangrijkste pedagogische uitgangspunten te halen. Het is van belang dat er binnen de groep die met de checklist aan de slag gaat overeenstemming bestaat over deze uitgangspunten.

Schrijf de uitgangspunten met een paar kernwoorden op in het schema dat staat in bijlage 1. Het kan daarbij vervolgens helpen om de drie belangrijkste aan te kruisen: door prioriteiten te stellen dwing je jezelf om keuzen te maken. Bij het invullen van de checklist is het handig om het ingevulde 'visieschema' steeds bij de hand te houden.

Stap 3. Invullen checklist

De checklists staan overzichtelijk bij elkaar in bijlage 4. Bepaal eerst of de leden van de werkgroep individueel, in koppels of als totale groep de checklist gaan invullen. Het voordeel van alleen of met zijn tweeën werken is dat iedereen vrijelijk de eigen bevindingen kan opschrijven. Vervolgens kan dan met elkaar besproken worden op welke punten de lijsten eventueel verschillend zijn ingevuld. Wanneer het gebouw met een groep wordt doorlopen ontstaan de discussies over de relatie visie en accommodatie al tijdens het invullen: dat werkt weliswaar sneller maar het risico is dat er minder tijd genomen wordt voor een zorgvuldige beoordeling en discussie.

In de checklist vindt u een aantal uitspraken. Deze uitspraken houden geen waardeoordeel in: ze zijn dus niet per se 'goed' of 'slecht'. Ze zijn slechts bedoeld als hulpmiddel om het gebouw te bekijken. U kunt een bestaand gebouw, maar ook een ontwerp voor een gebouw, doorlopen aan de hand van deze uitspraken. In de eerste kolom staat het nummer van de uitspraak. Vervolgens ziet u in de tweede kolom aan de hand van de letter of het item betrekking heeft op k= KDV, b = BSO of kb = beide. Allereerst vult u in of de uitspraak volgens u van toepassing is op het gebouw(ontwerp). Vervolgens vult u in de kolom daarna in of u vindt dat de uitspraak past bij de visie van het kindercentrum. U kruist het vraagteken aan wanneer de visie geen uitspraak doet over het betreffende onderdeel. Bijvoorbeeld:

Entree	van toepassing		past bij visie			actie nodig
	ja	nee	ja	nee	?	
1 kb De gang / centrale hal is ingericht op gebruik door kinderen	☐	☒	☐	☐	☒	☐

U heeft aangekruist dat u vindt dat de gang niet is ingericht op gebruik door kinderen. Maar past dat ook in de visie? U weet het niet want zo is er nooit over de gang gesproken of de visie doet helemaal geen uitspraken over de inrichting en het gebruik van de gang, u vult dus een kruisje in onder '?'.
U kruist de kolom 'Actie nodig' aan als u vindt dat er iets met het betreffende onderdeel moet gebeuren. Dat kan in dit geval bijvoorbeeld zijn:

- Eerst nagaan of er iets in de visie van het kindercentrum beschreven staat over het onderwerp

En als dat niet zo is kan dat aanleiding vormen om:

- Na te gaan of het zinvol is om over de hal als onderdeel van de ruimte die door kinderen wordt gebruikt een visie te ontwikkelen;
- Te onderzoeken of de wijze waarop de hal wordt gebruikt past bij de visie en bij de manier waarop hij is aangekleed en ingericht;
- Ideeën te ontwikkelen over gewenste aanpassingen in gebruik, aankleding en inrichting.

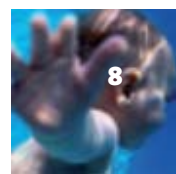
Tip: als u de checklist hierna in een grotere groep gaat bespreken kan het handig zijn om foto's te maken van die ruimten/onderdelen van ruimten waar volgens u actie nodig is. Daarmee kunt u uw bevindingen illustreren.

Stap 4. Bespreken resultaten

Bespreek de resultaten van het invullen van de checklist in de werkgroep. Belangrijk daarbij is om eventuele verschillen in antwoorden op dezelfde uitspraak, de vraagtekens en eventuele moeilijkheden bij het invullen te bespreken. Bepaal welke acties moeten worden ondernomen om de accommodatie of het bouwplan in overeenstemming met de visie te krijgen of om de visie op onderdelen aan te scherpen of uit te werken. Geef prioriteiten in de acties aan.

Stap 5. Actiefase

Stel een plan van aanpak en een planning op om de gesignaleerde acties uit te voeren en voer dit plan uit.

2 Checklist het gebouw

In dit hoofdstuk behandelen we elementen van gebouw en inrichting die een relatie (kunnen) hebben met de visie. Alleen die ruimten /onderdelen waarmee kinderen en ouders dagelijks te maken krijgen (dus niet kantoren, bergingen, werkkasten etc.) komen aan de orde en daarbinnen die zaken die een relatie kunnen hebben met de visie.

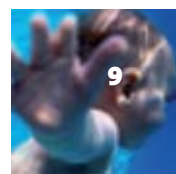
2.1 De aankomst

Een ouder, een kind, een sollicitant: het eerste dat iemand ziet die bij een kindercentrum aankomt is de buitenkant. Soms is dat een gebouw met weinig glas aan de straatzijde, het kindercentrum lijkt een besloten gemeenschap die de kinderen als het ware omhult. Het kan ook een gebouw met veel ramen zijn waar je vanaf de straat de kinderen kan zien, een gebouw dat kinderen en buitenwereld met elkaar in contact brengt. Daar kan een pedagogische visie achter zitten, in het eerste geval een visie die jonge kinderen in een beschermde omgeving wil opvoeden, in het tweede geval een visie die kinderen van jongs af aan beschouwt als actieve deelnemers aan de maatschappij. Kan maar hoeft niet: de keuze voor open of dicht wordt vaak op andere gronden gemaakt: om architectonische redenen, om herkenbaar te zijn voor mogelijke klanten. Toch is die buitenkant een aspect dat ook vanuit een pedagogische visie bezien kan worden. En hetzelfde geldt ook voor de ligging van het gebouw: in een woonwijk, op een schoolterrein, in een multifunctionele voorziening, al dan niet in de buurt van groen of van winkels? Het zijn allemaal keuzen die ook kunnen samenhangen met visie: op kinderen, op de plek van kinderopvang in de samenleving.

Zo ook de binnenkomst. Hoe ziet de entree eruit: uitnodigend, aantrekkelijk, zakelijk of huiselijk? Is de toegang afgestemd op gebruik door kinderen: kan een kind bij de deurbel, is er een raam op kindhoogte, ondersteunt hij de zelfstandigheid van kinderen? En als je de gang /centrale hal binnenkomt: is er voor kinderen iets te beleven op hun niveau (ramen, decoraties, spelmateriaal, kan je andere kinderen zien) of is de gang een gebied voor volwassenen en zijn de ruimten voor kinderen daar van afgeschermd. Kunnen kinderen gemakkelijk de weg vinden in het gebouw (denk met name aan multifunctionele gebouwen)? Het zijn steeds keuzes die vanuit een pedagogische visie gemaakt en onderbouwd kunnen worden.

Entree			van toepassing		past bij visie			actie nodig
			ja	nee	ja	nee	?	
1	kb ³	Aan de buitenkant zie je goed dat dit een kindercentrum is	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2	kb	De ligging van het gebouw is afgestemd op de kinderen voor wie het bestemd is	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3	kb	De toegang is afgestemd op gebruik door kinderen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4	kb	De gang / centrale hal is ingericht op gebruik door kinderen	☐	☐	☐	☐	☐	☐

3 kb vraag voor zowel KDV als BSO; b: vraag voor BSO; k: vraag voor KDV

2.2 De speel-/leefruimten

De basis

Een pedagogische visie heeft als het goed is consequenties voor de manier waarop je je kindercentrum vormgeeft en inricht. Als in de visie de nadruk ligt op opvoeden in kleine vaste groepen met een vast dagritme, ligt het voor de hand dat men kiest voor een gebouw dat bestaat uit groepsruimten met elk hun eigen slaapruidten, sanitair, keuken en buitenruimte. Als in de visie het accent ligt op het stimuleren van ontmoeting en uitwisseling dan ligt een keuze voor een open gebouw met diverse activiteitenhoeken / ruimtes waar kinderen van verschillende groepen elkaar makkelijk tegenkomen en met een gezamenlijk buitenterrein meer voor de hand. Onder een open gebouw verstaan we dan een gebouw met doorzichten (op kind- en volwassenhoopte) naar de verschillende ruimten, omdat blijkt dat kinderen als ze zicht hebben op andere ruimten deze ruimten ook makkelijker gebruiken (Hoekstra e.a., 2006). In zo'n open gebouw kan men er ook voor kiezen om kleinere groepsruimten of stamgroepsruimten te maken, met daarnaast bijvoorbeeld een speelhal of andere speelruimten die de groepen met elkaar delen.

Ook bij een pedagogische visie die kiest voor een verticale leeftijdsopbouw (bijvoorbeeld 0 tot 4 jaar) kunnen keuzes horen over de vormgeving van het gebouw. Men kan bijvoorbeeld kiezen voor subgroep-ruimten waar de peuters van verschillende groepen elkaar ontmoeten en gezamenlijk activiteiten ondernemen die bij hun ontwikkelingsfase horen. Als een kindercentrum vanuit haar visie kiest voor een onderverdeling in leeftijdsgroepen, kan dat weer tot een andere gebouwindeling leiden: een eenheid 0- tot 2- jarigen bijvoorbeeld en elders in het gebouw een eenheid 2- tot 4- jarigen.

'Het past in onze visie om peuters te laten experimenteren met verschillende materialen en activiteiten en in het samenspelen met anderen. De twee groepsruimten voor 2 tot 4 jaar hebben we daarom aan elkaar gekoppeld en zo ingericht dat in de ene ruimte de creatieve activiteiten plaatsvinden zoals bouwen, schilderen, puzzeltjes maken, terwijl in de andere ruimte vooral fantasie- en bewegingsspel plaatsvindt met verkleedspullen, klimrek, matten en kussens. We kunnen daardoor betere speelplekken maken en bieden kinderen meer keuzemogelijkheden dan wanneer in elke groepsruimte dezelfde activiteiten plaatsvinden.'

Bij de BSO is er in bepaalde visies helemaal geen sprake meer van groepsruimten, maar zijn er activiteitenruimten met elk hun eigen functie (een sportruimte, meidenkamer, handenarbeidruimte, woonkeuken): de buitenschoolse opvang als vrijetijdscentrum. Andere centra kiezen juist voor de huiselijkheid van de groepsruimte voor de jongste schoolkinderen, en hebben een speciaal aanbod voor de oudere schoolkinderen in samenwerking met sport- of welzijnsvoorzieningen. Welke visie men voor deze leeftijdsgroep ook hanteert, uit het eerder genoemde evaluatieonderzoek blijkt wel dat er per 20 kinderen altijd tenminste 2 (liever meer) ruimten moeten zijn, zodat aan de verschillen in behoeftes van kinderen in deze leeftijd voldaan kan worden.

Naast het soort ruimte en de ligging van ruimten ten opzichte van elkaar is er een ander aspect dat van grote invloed kan zijn op het al dan niet kunnen realiseren van de visie: het oppervlak. Er is een verband tussen de hoeveelheid vierkante meters die per kind beschikbaar zijn aan speelruimte en het aantal activiteitenplekken: hoe meer oppervlak er is hoe meer verschillende activiteiten er mogelijk zijn. Zowel KDV's als BSO's blijken minimaal 4 m² per kind nodig te hebben om hun gewenste activiteiten goed te kunnen uitvoeren. Bij verticale groepen die kiezen voor een 'groepsgerichte' visie waarbij zoveel mogelijk activiteiten in de eigen groepsruimte plaatsvinden zou dit oppervlak hoger moeten liggen om voldoende gevarieerd aanbod voor elke ontwikkelingsfase te kunnen bieden. (Hoekstra e.a., 2006).

In bestaande centra die minder speeloppervlak hebben kan onderzocht worden of het oppervlak te vergroten is door:

- na te gaan of ruimten die nu niet voor spel worden gebruikt daarvoor geschikt te maken zijn (bijvoorbeeld een gang, een teamkamer of slaapkamer die een dubbelfunctie krijgt);
- een overdekt deel in de buitenruimte te maken die als extra 'speelkamer' dienst kan doen.

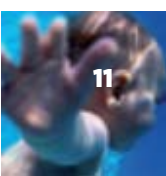
Naast het oppervlak is ook de vorm van ruimten bepalend voor de mogelijkheid om een goede inrichting te realiseren. Lange smalle ruimten met veel deuren zijn lastig indeelbaar: centra die nieuw gaan bouwen / verbouwen zouden hier extra aandacht aan moeten besteden (minimale breedte: 4 meter, liefst meer).

Speel-leefruimten: de basis			van toepassing		past bij visie			actie nodig
			ja	nee	ja	nee	?	
5	kb	Elke groep heeft als speelruimte een eigen groepsruimte (geen andere speelruimten binnen)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6	kb	Er is /zijn ruimte(n) bestemd voor specifieke activiteiten zoals grofmotorisch spel, knutselen, muziek, fantasiespel	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7	kb	Speelruimten staan met elkaar in verbinding: kinderen kunnen zelfstandig naar een andere ruimte gaan	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8	kb	Kinderen kunnen vanuit de eigen speelruimte naar andere speelruimten kijken	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9	kb	Groeps-/activiteitenruimten liggen vlakbij elkaar: kinderen kunnen er zelfstandig gebruik van maken	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10	kb	Er is voldoende leef- en speelruimte beschikbaar	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11	kb	Er zijn genoeg verschillende ruimten waar kinderen gebruik van kunnen maken	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12	kb	Ruimten zijn zodanig van vorm dat ze gemakkelijk in te richten zijn	☐	☐	☐	☐	☐	☐

De inrichting

De visie is uiteraard ook terug te vinden in de inrichting van de speel- leefruimten. Zo zal bijvoorbeeld een centrum dat in de uitwerking van de pedagogische visie nadruk legt op het stimuleren van creativiteit en vindingrijkheid veel ruimte beschikbaar hebben voor het werken en experimenteren met bijvoorbeeld verf, klei, water, karton. Maar hoe deze materialen aangeboden worden hangt ook weer samen met de visie en werkwijze. Bij een Montessori-visie staat materiaal op kindhoogte en heeft zoveel mogelijk een vaste plek, in de visie van Freinet kunnen activiteiten en speelplekken in de loop der tijd veranderen, in overleg met en kijkend naar de behoeften van kinderen. Men kan zich bij de inrichting allerlei vragen stellen: Past het in de visie om kinderen vrijelijk te laten experimenteren met materialen of vind je dat een volwassene daarin een sturende, educatieve taak heeft? Kan een individueel kind er vrij mee aan de slag of is het bestemd voor werken in groepjes? Kunnen kinderen naar behoefte verven of tekenen of alleen op vastgestelde momenten? En staan spullen dus al dan niet onder handbereik?

Het is heel zinvol om bij alle activiteiten steeds dergelijke vragen te stellen, zodat de visie op die activiteiten helder wordt en daarmee ook de wijze waarop de ruimte ingericht zou kunnen worden. Gebruik daarbij steeds de kernwoorden uit de eigen visie als leidraad. Uiteraard spelen andere aspecten als veiligheid en hygiëne een rol, maar door juist steeds vanuit de visie naar activiteiten te kijken, wordt voorkomen dat veiligheid en hygiëne de boventoon voeren.

In een peutergroep van 2 tot 4 jaar zitten zowel kinderen die de neiging hebben de verf aan hun vingers af te likken als kinderen die weten dat ze daarvoor de kraan moeten gebruiken. Door een hoek in de ruimte speciaal geschikt te maken voor schilderen, kleien etc. (met een handige verfwand) en af te schermen met een laag deurtje kan de leidster de echte schilders daar zelfstandig laten werken, terwijl ze de plek ook kan gebruiken om met de kinderen die toezicht nodig hebben onder begeleiding te schilderen.

Maar de inrichting van een ruimte is meer dan een verzameling activiteitenplekken. De sfeer, aankleding en uitstraling van een ruimte zegt ook iets over de visie op kinderopvang. In het algemeen kan je stellen dat het bieden van emotionele veiligheid een ruimtelijke component heeft: voor baby's betekent dit bijvoorbeeld een rustige omgeving waarbij sterke kleur- en lichtovergangen vermeden worden. En ook voor peuters en schoolkinderen kan de ruimte veiligheid en vertrouwdheid bieden door de inrichting 'eigen' te maken. Hoe je dat doet, en in welke mate kan samenhangen met de visie. In een Jenaplan-visie kan dat betekenen dat kinderen spullen van thuis meenemen om de ruimte aan te kleden. Bij de Reggio-visie werken kinderen aan projecten en wordt veel gedocumenteerd en tentoongesteld, waarmee ruimten steeds de sporen dragen van hun activiteiten. In andere visies mogen kinderen meedenken over aanpassingen in de ruimte.

Foto's van familie of huisdier op kindhoogte, het inlijsten van tekeningen of schilderijen van kinderen, een kastje of plank waarop je je vondsten (schelp, steen, kastanje) kunt tentoonstellen: het zijn allemaal dingen die bijdragen aan het gevoel van eigenheid van de ruimte.

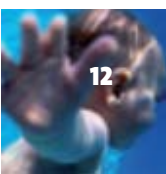
Ook het overbrengen van waarden en normen kan 'vertaald' worden naar ruimtelijke aspecten. Zorg voor de omgeving is zo'n waarde. Een verzorgde inrichting van de ruimte laat zien dat je zorg hebt voor zijn bewoners en laat zien dat je van kinderen verwacht dat ook zij respect hebben voor hun omgeving. Een ruimte die volhangt met planken met ordners, pennen, boekjes, muziekcassettes en rommeltjes geeft de boodschap dat het hier om een werkomgeving van volwassenen gaat, en niet om een verblijfsruimte voor kinderen. Kleuren, materialen en inrichting bepalen de sfeer die een ruimte uitstraalt. Sommige stromingen, zoals de antroposofische, hebben een uitgesproken visie op kleur- en materiaalgebruik voor wanden, meubilair en spelmateriaal. Maar ook bij andere visies kan men proberen een verbinding te leggen met kleur- en materiaalgebruik: bij een 'huiselijke' uitstraling past een andere sfeer dan bij een 'werkplaats' uitstraling.

De praktische uitwerking van een pedagogische visie is afhankelijk van de leeftijds- en ontwikkelingsfasen waarin kinderen zich bevinden. In een ruimte voor 0 tot 2 jarigen zal het stimuleren /ondersteunen van de sociaal-emotionele ontwikkeling andere eisen stellen dan in een ruimte voor schoolkinderen. Niet alleen zijn er andere materialen, ook behoeften aan sociaal contact, privacy en zelfstandigheid en autonomie veranderen met het opgroeien.

In een babygroep is bijvoorbeeld een duidelijke begrenzing van speelplekken, onderscheid in een 'rustig' en een 'druk' gedeelte en een beperking van het prikkelaanbod belangrijk. Voor peuters is het belangrijk dat er naast groepsplekken ook plekken zijn waar een kind alleen of samen met één ander kind kan spelen: kinderen storen elkaar dan minder en spelen zelfstandiger.

Een verticale groep heeft het lastiger: ze moet aan zowel baby's als peuters een passende omgeving bieden en voor elke ontwikkelingsfase een goed aanbod hebben. Ook hier kan de visie weer bepalend zijn voor hoe je dat doet: zo kan een kindercentrum dat de gezinssituatie zoveel mogelijk wil benaderen kiezen voor een indeling van de groepsruimte in plekken waar kinderen van verschillende leeftijden kunnen samenspelen. Een kindercentrum dat ontmoeting en uitwisseling belangrijk vindt zal eerder buiten de groepsruimte speciale plekken maken waar bijvoorbeeld leeftijdgenootjes van verschillende groepen samenspelen.

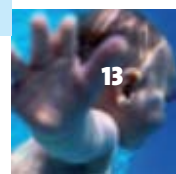
Bij schoolkinderen neemt de behoefte aan autonomie en privacy toe: een inrichting die op hen is afgestemd biedt ruimte om zich terug te trekken, de mogelijkheid om eigen spullen mee te nemen en projecten waar ze mee bezig zijn (bouwen, knutselen) te laten staan. En daarnaast uiteraard de mogelijkheid om te kiezen uit verschillende activiteiten, waaronder de activiteit 'niets doen' niet vergeten mag worden.

Ook met deze verschillen in levensfasen zal in de inrichting van ruimten rekening gehouden worden. Onderstaande uitspraken hebben met deze en andere aspecten van de pedagogische visie te maken. En steeds is de vraag: hoe verhoudt het antwoord zich met de dagelijkse praktijk én met de visie?

Speel-leefruimte: de inrichting			van toepassing		past bij visie			actie nodig
			ja	nee	ja	nee	?	
13	k	Er zijn genoeg verschillende activiteitenplekken voor de kinderen van 0-2 jaar ⁴	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14	k	Activiteitenplekken zijn goed ingericht (voldoende en gevarieerde materialen, voldoende ruimte)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
15	k	De ruimte is ingedeeld in een rustige en een 'drukke' zone	☐	☐	☐	☐	☐	☐
16	k	Inrichting en aankleding van de ruimten stemmen overeen met de gewenste sfeer	☐	☐	☐	☐	☐	☐
17	k	Er zijn genoeg verschillende activiteitenplekken voor de kinderen van 2-4 jaar ⁴	☐	☐	☐	☐	☐	☐
18	k	Activiteitenplekken zijn goed ingericht (vold. en gevar. materialen, vold. ruimte)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
19	k	Er zijn plekken om alleen of met zijn tweeën te spelen en plekken die uitnodigen tot samenspel	☐	☐	☐	☐	☐	☐
20	k	Inrichting en aankleding van de ruimten stemt overeen met de gewenste sfeer	☐	☐	☐	☐	☐	☐
21	b	Er zijn genoeg verschillende activiteitenplekken voor de kinderen van 4-8 jaar ⁴	☐	☐	☐	☐	☐	☐
22	b	Activiteitenplekken zijn goed ingericht (vold. en gevar. materialen, vold. ruimte)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
23	b	Er zijn plekken om alleen of met zijn tweeën te spelen en plekken die uitnodigen tot samenspel	☐	☐	☐	☐	☐	☐
24	b	Inrichting en aankleding van de ruimten is afgestemd op 4-8 jarigen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
25	b	Er zijn genoeg verschillende activiteitenplekken voor de kinderen van 8-12 jaar ⁴	☐	☐	☐	☐	☐	☐
26	b	Activiteitenplekken zijn goed ingericht (vold. en gevar. materialen, vold. ruimte)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
27	b	Er zijn plekken om alleen of met zijn tweeën te spelen en plekken die uitnodigen tot samenspel	☐	☐	☐	☐	☐	☐
28	b	Inrichting en aankleding van de ruimten is afgestemd op 8-12 jarigen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
29	b	Kinderen hebben vold. mogelijkheid tot privacy	☐	☐	☐	☐	☐	☐
30	kb	Kinderen kunnen spullen waarmee ze bezig zijn laten staan / er is een plek voor eigen spullen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
31	kb	Kleuren en materialen zijn doordacht toegepast	☐	☐	☐	☐	☐	☐
32	kb	Verlichting en hoeveelheid daglicht is voldoende en gevarieerd	☐	☐	☐	☐	☐	☐

4 zie bijlage 2: invullijsten activiteitenplekken binnen

2.3 Sanitair kinderen

Kinderen in het kinderdagverblijf maken veelvuldig gebruik van het sanitair en de aankleedtafel. Het verschonen van een jong kind kan een moment zijn van praten, knuffelen en fysiek contact. De situering van de aankleedtafel kan daarbij een belangrijke rol spelen: in een aparte ruimte met zicht op de groep via een raam, zodat er rust is maar de leidster wel zicht kan houden op de andere kinderen, of juist van de andere kinderen afgewend zodat de leidster zich helemaal op het kind kan concentreren.

De kinderen die net zindelijk aan het worden zijn zitten soms langere tijd op het toiletje. Voor hen kan de sfeer in de sanitaire ruimte ook belangrijk zijn. Is het een gezellige en veilige plek? Of is het een steriele ruimte, waar alles in het teken staat van hygiëne?

Wanneer zelfstandigheid een rol speelt in de pedagogische visie, kan daarbij de keuze horen om kinderen zonder begeleiding naar het sanitair te laten gaan. Kunnen ze de deurknop openen en de wc doorspoelen? Kunnen ze bij de kraan om hun handen te wassen?

Jonge kinderen krijgen een gevoel van veiligheid op het toilet, wanneer ze de groep nog kunnen zien of horen en wanneer ze gehoord worden als ze om hulp roepen. De situering van het sanitair ten opzichte van de leefruimte speelt daarbij een belangrijke rol.

Uit onderzoek blijkt dat wanneer twee groepen in leeftijdsgroep 0-4 jaar samen een sanitaire ruimte delen, leidsters makkelijker voor elkaar inspringen en dat kinderen vaker en makkelijker naar de andere groep gaan om te spelen. Er wordt meer samengewerkt tussen de betreffende groepen. Zo kan de situering van de sanitaire ruimte een rol spelen bij het realiseren van een visie die kiest voor uitwisseling tussen groepen.

De verdere inrichting van de sanitaire ruimte kan ook samenhangen met de pedagogische visie. Zo wordt in de ene visie het naast elkaar op het toilet zitten beschouwd als een hulpmiddel bij het zindelijk worden en samen plassen gezien als een sociaal gebeuren; in de andere visie wordt het recht op privacy van jonge kinderen centraal gesteld. In dat geval kunnen er schotjes worden geplaatst tussen de toiletjes of wordt een toiletje afgeschermd met een half hoog wandje plus deur. De leidster heeft dan nog zicht, maar de andere kinderen niet. In de eerste visie worden toiletjes juist niet afgeschermd en staan open in de sanitaire ruimte.

Naarmate kinderen ouder worden neemt de behoefte aan privacy toe. In de BSO zijn er dan ook geen open toiletten meer, maar soms wel 'halfopen' met scheidingswandjes op poten en open aan de bovenzijde. Met de BSO-kinderen kan overlegd worden of dit hen voldoende privacy biedt. Ook in de BSO kunnen jonge kinderen het overigens eng vinden wanneer het sanitair te ver weg ligt van de groepsruimte.

Er zijn dus veel keuze-opties bij de vormgeving en inrichting van de sanitaire ruimte(n). Onderstaande uitspraken hoeven dan ook niet in overeenstemming te zijn met de eigen visie!

Sanitair kinderen			van toepassing		past bij visie			actie nodig
			ja	nee	ja	nee	?	
33	kb	Kinderen kunnen zelfstandig van het sanitair gebruik maken	☐	☐	☐	☐	☐	☐
34	kb	De afstand tussen sanitair en groepsruimte is zodanig dat kinderen zich veilig voelen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
35	k	Twee groepen delen een sanitaire ruimte, die aan deze groepen is gekoppeld	☐	☐	☐	☐	☐	☐
36	kb	Kinderen hebben privacy in het sanitair	☐	☐	☐	☐	☐	☐
37	k	Er is vanaf de aankleedtafel zicht op de groepsruimte	☐	☐	☐	☐	☐	☐
38	kb	De aankleding, de inrichting en verlichting van het sanitair hebben een prettige en verzorgde uitstraling	☐	☐	☐	☐	☐	☐

2.4 Slaapruimten (alleen KDV)

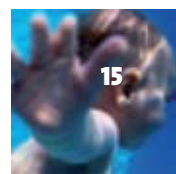
Slapen neemt in het dagelijkse programma van een kinderdagverblijf een belangrijke plaats in. Uit onderzoek blijkt dat een jonge baby 16 tot 18 uur per dag op wisselende momenten slaapt en in zijn tweede levensjaar gemiddeld 12 uur. Dat betekent dat de jongste kinderen in het dagverblijf nog grote delen van de dag slapen, op wisselende tijden, terwijl dreumesen en peuters al vaker op vaste tijden, groepsgewijs slapen.

Het aantal kinderen dat maximaal op een slaapkamer slaapt kan samenhangen met de visie. Sommige centra kiezen ervoor om met name de baby's zoveel mogelijk individueel te laten slapen, zodat ze elkaar zo min mogelijk storen. Dat resulteert in bijvoorbeeld meerdere kleine slaapkamers per groep. In die visie past het ook om peuters in niet al te grote groepen laten slapen. Er zijn dagverblijven die alle peuters in een gemeenschappelijke slaapruijnte laten slapen waarbij een leidster aanwezig is om toezicht te houden. Het komt ook voor dat peuters op matrasjes of stretchers in de groepsruimte slapen. De groepsruimte is dan extra groot, zodat kinderen als ze niet slapen veel speelruimte tot hun beschikking hebben. Daarnaast zien we een nieuwe ontwikkeling om baby's buiten te laten slapen in speciale slaapcabines. Met name op het gebied van slapen zijn er veel ruimtelijke varianten, die kunnen samenhangen met de visie van het centrum.

De aankleding, inrichting en verlichting van de slaapruijnte bepalen de sfeer in deze ruimte. Als een centrum het belangrijk vindt om aan te sluiten op de thuissituatie van de kinderen, zal er veel aandacht zijn om sfeervolle slaapkamers te maken. Immers kinderen slapen thuis meestal ook in bijzonder ingerichte slaapkamers, met mooie verlichting, gordijnen, decoraties aan wand of plafond.

Als het in de visie past om een kind zich veilig en vertrouwd te laten voelen en de identiteit van het kind te versterken, is het een idee om de slaapplek van een kind te personaliseren door bij het bed een plek te maken voor de eigen knuffel of iets anders vertrouwd.

Slaapruijnte			van toepassing		past bij visie			actie nodig
			ja	nee	ja	nee	?	
39	k	Het aantal slaapkamers voor baby's is goed	☐	☐	☐	☐	☐	☐
40	k	Het aantal slaapkamers voor peuters is goed	☐	☐	☐	☐	☐	☐
41	k	Het aantal slaapkamers voor verticale groepen (0-4 jaar) is goed	☐	☐	☐	☐	☐	☐
42	k	Er is voldoende diversiteit in slaapplekken om tegemoet te komen aan verschillen in slaapbehoefte	☐	☐	☐	☐	☐	☐
43	k	Kinderen kunnen voldoende en rustig slapen in het centrum	☐	☐	☐	☐	☐	☐
44	k	De slaapkamers zijn sfeervol aangekleed en ingericht	☐	☐	☐	☐	☐	☐
45	k	De slaapplekken van de kinderen zijn gepersonaliseerd	☐	☐	☐	☐	☐	☐

2.5 Keuken /eetruimte

Er is een grote variatie in de wijze waarop de keukenvoorzieningen in centra zijn gerealiseerd variërend van een keukenblok per groepsruimte tot een centrale keuken. De keuze hangt meestal samen met praktische overwegingen (vrijwel alle groepen met baby's beschikken over een keukenblok) maar ook met de visie op het eten en de bereiding van de maaltijden. Een keuken(blok) per groep kan goed passen bij een visie met een groepsgerichte benadering.

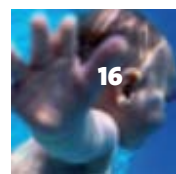
Een centrale keuken kan een belangrijke centrale ontmoetingsplek zijn: sommige centra kiezen bewust voor zo'n keuken om het onderlinge contact tussen leidsters te bevorderen, of de keuken is een open ruimte waar ouders koffie kunnen drinken en elkaar ontmoeten.

In bepaalde visies, zoals bij Freinet, worden kinderen intensief betrokken bij de (voor)bereiding van de maaltijd. Ze helpen mee met tafeldekken en afruimen, en leren al vroeg om zelf hun brood te smeren met echt bestek. Het is dan handig als de keuken vlak in de buurt ligt en kinderen, onder begeleiding, zelf bij het serviesgoed en het brood(beleg) kunnen. Er zijn ook centra waar het koken en bakken met kinderen een integraal onderdeel is van hun werkwijze. Dat zal consequenties hebben voor de plaats van de keuken en de inrichting ervan. Denk aan een speciaal kinderaanrecht of verhogingen waarop kinderen kunnen staan.

De meeste KDV's en BSO's kiezen voor het eten van de kinderen per groep in de eigen groepsruimte. Er zijn ook centra waar kinderen in een gemeenschappelijke ruimte of eetkeuken eten om de interactie tussen kinderen te bevorderen en om de groepsruimte beter te kunnen benutten voor spelactiviteiten.

De uitstraling en inrichting van de keuken kan ook weer samenhangen met de visie: als men de keuken beschouwt als het hart van het centrum, als een plek waar je moet kunnen zien hoe het eten wordt bereid, als ontmoetingsplek voor leidsters en ouders, dan zal zo'n keuken een andere plek in het gebouw innemen dan wanneer de keuken beschouwd wordt als een utilitaire ruimte waar apparatuur en voorraden staan opgeslagen. In het eerste geval zal de keuken waarschijnlijk centraal in het gebouw liggen en een open karakter hebben, in het andere geval kan de keuken een meer gesloten ruimte zijn.

Keukenvoorziening – eten			van toepassing		past bij visie			actie nodig
			ja	nee	ja	nee	?	
46	kb	Er is op elke groepsruimte een keuken(blok) aanwezig	☐	☐	☐	☐	☐	☐
47	kb	Kinderen kunnen meehelpen bij het (voor)bereiden van de lunch	☐	☐	☐	☐	☐	☐
48	kb	De keuken(voorziening) is geschikt voor kook- en bakactiviteiten met kinderen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
49	kb	Er is een aparte eetplek/-ruimte voor de kinderen buiten de groepsruimte	☐	☐	☐	☐	☐	☐
50	kb	De ligging, inrichting en uitstraling van de centrale keuken past bij de functie van de keuken	☐	☐	☐	☐	☐	☐

3 Checklist de buitenspeelruimte

Buitenruimten bij kindercentra variëren sterk in grootte en in kwaliteit. Hoe vaak en hoe graag kinderen buitenspelen en hoe gevarieerd hun spel is hangt samen met de kwaliteit van de buitenspeelruimte. Die kwaliteit wordt mede bepaald door de visie van een kindercentrum. Een centrum dat het buiten zijn als speerpunt van haar beleid heeft zal kinderen meer stimuleren om naar buiten te gaan en zal veel aandacht besteden aan de inrichting van het terrein.

3.1 Basisstructuur

De kwaliteit van de buitenruimte wordt bepaald door het aantal en de diversiteit aan speelplekken. En er is een direct verband tussen aantal speelplekken en de beschikbare ruimte per kindplaats: hoe groter het oppervlak per kind, hoe meer speelplekken. Uit onderzoek en ervaringen van medewerkers en ouders blijkt dat wanneer bij een KDV de oppervlakte per kindplaats onder de 7 m² zakt, de buitenspeelruimte als te klein ervaren wordt. Je kunt dan minder speelplekken maken en kinderen botsen sneller met elkaar en storen elkaar vaker in hun spel. Bij de BSO ligt dat wat anders: hier is een oppervlak van 8 m² per kind gewenst, maar dat hoeft niet per se ruimte van de BSO zelf te zijn. Er kunnen ook plekken in de buurt gebruikt worden. Deze plekken moeten dan wel makkelijk en veilig bereikbaar zijn voor de kinderen.

De hoofdindeling van het speelterrein hangt samen met de pedagogische visie. Zo zal een kinderdagverblijf met een groepsgerichte werkwijze mogelijk kiezen voor een buitenspeelruimte die is opgedeeld in kleinere buitenruimten per groep. Als er gewerkt wordt met een eenheid 0-2 jarigen en een eenheid 2-4 jarigen ligt een keuze voor een 0-2 gedeelte en een 2-4 gedeelte voor de hand. Bij een visie die uitwisseling tussen leeftijden en groepen voorstaat past eerder de keuze voor één speelterrein voor alle groepen. Bij de BSO zal vaak voor een gezamenlijk speelterrein gekozen. Toch is het ook hier van belang daarover vanuit de visie goed na te denken, zeker wanneer er wordt samengewerkt met bijvoorbeeld een school. Kies je voor een gedeeld buitenspeelterrein, of voor een eigen gedeelte voor specifieke activiteiten en een gezamenlijk deel voor bijvoorbeeld balspel? Dat zal samenhangen met de visie van school op buitenspelen: komt die overeen dan ligt delen meer voor de hand dan wanneer bijvoorbeeld school de buitenruimte als een ren- en uitleefplek beschouwt en de BSO voor een natuurlijke omgeving kiest.

Als kinderen makkelijk toegang hebben tot de buitenspeelruimte en leiding vanuit de groepsruimte toezicht kan houden, kunnen ze eerder zelfstandig buitenspelen. Het is dan eenvoudiger om kinderen alleen of in kleine groepjes naar buiten te laten gaan en dus op individuele behoeften en wensen van kinderen in te gaan. Als er vanuit de pedagogische visie voor gekozen wordt dat kinderen elke dag naar buiten gaan, is het belangrijk om te zorgen voor een goede beschutting tegen felle zon en regen (door bijvoorbeeld een overdekt gedeelte te maken).

De ligging van het terrein is vaak een gegeven. Maar bij een ligging aan de openbare weg kan je er vanuit de visie voor kiezen het terrein een open of gesloten karakter te geven. Een kindercentrum dat meer nadruk legt op beschutting en privacy kan een hoge haag of gesloten schutting plaatsen; het kindercentrum dat zich wil open stellen naar de omgeving en kinderen daarmee in contact wil laten komen kiest wellicht voor een lage haag of hek.

Verschillende visies kunnen leiden tot verschillende buitenruimten. Onderstaande uitspraken zijn daaruit een selectie en hoeven dus niet altijd te gelden.

Buitenruimte: basisstructuur			van toepassing		past bij visie			actie nodig
			ja	nee	ja	nee	?	
51	kb	Het oppervlak per kindplaats is voldoende groot om de gewenste activiteiten te laten plaatsvinden	☐	☐	☐	☐	☐	☐
52	k	Het terrein is opgedeeld in meerdere aparte speelterreintjes	☐	☐	☐	☐	☐	☐
53	kb	De relatie binnen-buiten is zodanig dat kinderen makkelijk naar buiten kunnen gaan en dat leiding makkelijk toezicht kan houden	☐	☐	☐	☐	☐	☐
54	kb	Het terrein is vanaf de straat helemaal zichtbaar	☐	☐	☐	☐	☐	☐
55	kb	(een deel van) het terrein is goed beschermt tegen zon en regen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
56	b	De BSO maakt (ook) gebruik van andere speelruimte dan het eigen terrein	☐	☐	☐	☐	☐	☐

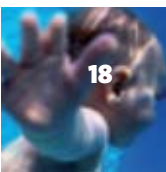
3.2 Inrichting terrein

Afhankelijk van de pedagogische visie kunnen bij het buitenspelen verschillende accenten worden gelegd. In de ene visie staat bijvoorbeeld de motorische ontwikkeling van kinderen centraal. Men vindt het vooral belangrijk dat kinderen buiten kunnen rennen, springen, klimmen, glijden, rollen, balanceren etc. Een andere visie ziet de buitenruimte als een verlengstuk van binnen waarbij het speciale van buiten is dat kinderen er andere uitdagingen vinden, verder weg van de leidsters kunnen komen, meer vrijheid ervaren of andere kinderen ontmoeten om mee te spelen. Een derde visie stelt de natuurbeleving centraal, het contact met en respect verwerven voor de natuur. Zo'n visie kiest voor een buitenspeelruimte waar kinderen in aanraking komen met veel natuurlijke materialen (planten, beestjes, takken, aarde, bomen, water). Zie voor meer informatie *Het buitenland en Vrijbuiten* (2000).

Als buitenzijn en -spelen een belangrijke rol spelen in de visie van een centrum is het noodzakelijk om het terrein zo in te richten dat kinderen en leidsters graag naar buiten gaan. Uit onderzoek blijkt dat een gevarieerd terrein met een diverse inrichting kinderen (en leidsters) stimuleert om ook bij minder mooi weer naar buiten te gaan. Als dat het streven is past daar dus een terrein bij met een gevarieerde bodemafwerking bestaande uit bestrating, gras en zand met veel verschillende spelmogelijkheden. Als vanuit de visie het buitenterrein vooral bestemd is om de motorische ontwikkeling te stimuleren dan zijn niveaueverschillen en elementen waarop kinderen kunnen klimmen, buitelen, evenwichtsoefeningen doen, schommelen en dergelijke belangrijk. In een 'natuurbelevingsvisie' zal meer nadruk liggen op gevarieerde beplanting, zand, water en dieren.

Kinderen hebben de natuurlijke neiging om in kleine groepjes (2-5 kinderen) samen te spelen, met uitzondering van groepsspelen zoals voetbal, tikkertje etc. Ze trekken zich terug als het groepje te groot wordt en zoeken een ander groepje of een andere speelplek. Als een terrein beschikt over voldoende, verschillende en duidelijk onderscheiden activiteitenplekken kunnen de kinderen zich verspreiden over het terrein. Daarnaast blijkt uit onderzoek ook (Hoekstra e.a., 2000) dat het kunnen kiezen uit meerdere plekken het spelgedrag in positieve zin bevordert. Dus als 40 kinderen vijf activiteitenplekken met elkaar moeten delen, gaat het fout. Er zijn teveel kinderen per plek.

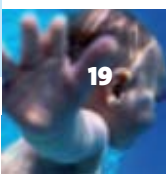
Een belangrijke voorwaarde om een visie die buitenspelen belangrijk vindt te realiseren is dat het terrein ook voor leidsters een prettige plek is. Maak een terrein ook aantrekkelijk door een goede bezonning en beschutting tegen wind, zon en regen. Als leidsters lekker buiten kunnen zitten en ook beschermt zijn tegen wind en regen, zullen ze geneigd zijn om eerder naar buiten te gaan en langer buiten te blijven.

Uiteraard hangt de inrichting van het terrein samen met de leeftijd van kinderen. In een babygedeelte zal een pedagogische visie die gericht is op natuurbeleving tot een andere inrichting leiden dan op een buitenterrein van de BSO. Maar diezelfde visie kan voor beide leeftijdsgroepen uitgewerkt worden. Voor een baby is het geweldig om naar de beweging van de blaadjes aan een boom te kijken, een schoolkind zal de boom als hij stevig is willen gebruiken om in te klimmen. Voor een jong kind is een klein grasheuveltje een hele uitdaging, voor een peuter mag die al weer een stuk hoger en steiler zijn. Probeer dus bij onderstaande uitspraken steeds na te gaan hoe ze zich verhouden met de visie en hoe die visie uitgewerkt kan worden naar de verschillende leeftijdsgroepen.

Buitenruimte: inrichting			van toepassing		past bij visie			actie nodig
			ja	nee	ja	nee	?	
57	k	Er zijn genoeg verschillende activiteitenplekken voor 0 tot 2 jarigen ⁵	☐	☐	☐	☐	☐	☐
58	k	De buitenruimte biedt voldoende uitdaging en diversiteit	☐	☐	☐	☐	☐	☐
59	k	De klimatologische omstandigheden op het terrein zijn goed (zon, wind, regen)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
60	k	Er is een beschutte zitplek voor leiding aanwezig	☐	☐	☐	☐	☐	☐
61	k	De bodemafwerking is gevarieerd en bestaat uit verharding, zand en gras	☐	☐	☐	☐	☐	☐
62	k	Er zijn genoeg verschillende activiteitenplekken voor 2 tot 4 jarigen ⁵	☐	☐	☐	☐	☐	☐
63	k	De buitenruimte biedt voldoende uitdaging en diversiteit	☐	☐	☐	☐	☐	☐
64	k	De klimatologische omstandigheden op het terrein zijn goed (zon, wind, regen)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
65	k	Er is een beschutte zitplek voor leiding aanwezig	☐	☐	☐	☐	☐	☐
66	k	De bodemafwerking is gevarieerd en bestaat uit verharding, zand en gras	☐	☐	☐	☐	☐	☐
67	b	Er zijn genoeg verschillende activiteitenplekken voor 4 tot 8 jarigen ⁵	☐	☐	☐	☐	☐	☐
68	b	De buitenruimte biedt voldoende uitdaging en diversiteit	☐	☐	☐	☐	☐	☐
69	b	De klimatologische omstandigheden op het terrein zijn goed (zon, wind, regen)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
70	b	De bodemafwerking is gevarieerd en bestaat uit verharding, zand en gras	☐	☐	☐	☐	☐	☐
71	b	Er zijn genoeg verschillende activiteitenplekken voor 8 tot 12 jarigen ⁵	☐	☐	☐	☐	☐	☐
72	b	De buitenruimte biedt voldoende uitdaging en diversiteit	☐	☐	☐	☐	☐	☐
73	b	De klimatologische omstandigheden op het terrein zijn goed (zon, wind, regen)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
74	b	De bodemafwerking is gevarieerd en bestaat uit verharding, zand en gras	☐	☐	☐	☐	☐	☐
75	kb	De inrichting van het buitenspeelterrein stemt overeen met de gewenste sfeer en uitstraling	☐	☐	☐	☐	☐	☐

⁵ zie bijlage 3: invullijst activiteitenplekken buiten

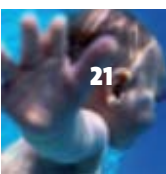
4 Tot slot

Deze handleiding is bedoeld als hulpmiddel om inzicht te krijgen in de relatie tussen (pedagogische) visie en de ruimtelijke omgeving. Hij kan een goede aanzet vormen voor het op gang brengen van de discussie over welke verbeteringen en aanpassingen er nodig en mogelijk zijn in gebouw, inrichting en buitenruimte. We kunnen ons voorstellen dat er voor een verdere uitwerking behoefte is aan verdieping en meer informatie. Daarvoor verwijzen we naar de lijst met literatuur en adressen aan het slot van deze handleiding.

Bijlage 1 Eigen visie in kernpunten

Kernpunten uit onze visie zijn:	

Schrijf in bovenstaande kolom de kernpunten uit de eigen visie. Zet een kruis in de tweede kolom achter de drie belangrijkste punten.

Bijlage 2 Invullijsten activiteitenplekken binnen

KDV

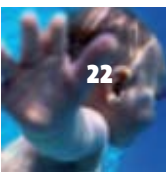
Als hulpmiddel kan onderstaand lijstje ingevuld worden, per (leeftijds)groep:

	aantal		aantal
Constructie-/ blokkenhoek	<input type="text"/>	Plek voor creatief spel	<input type="text"/>
Lees-/ luisterhoek/ zachte hoek	<input type="text"/>	Plek tafelspel (kindhoogte)	<input type="text"/>
Poppenhoek	<input type="text"/>	Plek voor grofmotorisch spel	<input type="text"/>
Speelhuisje/ klim & glijplek	<input type="text"/>	Lig- en kruipplek voor baby's	<input type="text"/>
Fantasiehoek	<input type="text"/>	Box	<input type="text"/>
Plek voor muziek/ dansen/ toneel	<input type="text"/>	Andere plek, nl:	<input type="text"/>
Waterspeelplek	<input type="text"/>	Andere plek, nl:	<input type="text"/>

BSO

Als hulpmiddel kan onderstaand lijstje ingevuld worden, per (leeftijds)groep:

	aantal		aantal
Constructie-/ bouwplek	<input type="text"/>	Plek creatief / knutselen (fijn)	<input type="text"/>
Lees-/ hang- en zitplek	<input type="text"/>	Plek tafelspel	<input type="text"/>
Poppenhoek	<input type="text"/>	Plek voor grofmotorisch spel	<input type="text"/>
Speelhuis/ klim & glijplek	<input type="text"/>	Computerplek	<input type="text"/>
Fantasieplek	<input type="text"/>	Rustige (huiswerk)plek	<input type="text"/>
Plek voor muziek/ dansen/ theater	<input type="text"/>	Andere plek, nl:	<input type="text"/>
Handenarbeid / creatieve plek (grof)	<input type="text"/>	Andere plek, nl:	<input type="text"/>

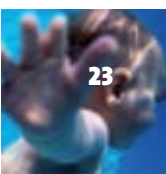

Bijlage 3 Invulijst activiteitenplekken buiten

Aanwezige activiteitenplekken

Als hulpmiddel kan onderstaand lijstje ingevuld worden, per (leeftijds)groep:

	aantal		aantal
Open en vlak terrein voor rennen, fietsen, balspel	<input type="text"/>	Fantasiespeelplek (zoals boot, wigwam, boomhut, huisje, winkeltje)	<input type="text"/>
Zandspeelplek	<input type="text"/>	Fietscircuit	<input type="text"/>
Schommelelement (schommel, wip)	<input type="text"/>	Tuintje	<input type="text"/>
Plek om te klimmen (toestel, boomstam, stoeprand, muurtje)	<input type="text"/>	Zit- en hangplekken	<input type="text"/>
Plek om te glijden (glijbaan, klimglijhuis)	<input type="text"/>	Duikelrekken	<input type="text"/>
Plek om te kruipen	<input type="text"/>	Waterspeelplek	<input type="text"/>
Niveaunderschil (heuveltje, helling)	<input type="text"/>	Natuurlijk gebied (planten, struiken, bomen)	<input type="text"/>
Buitenbox, ligplek baby's	<input type="text"/>	Anders, nl:	<input type="text"/>
Dierenplek (konijnen, vogelhuisje)	<input type="text"/>	Anders, nl:	<input type="text"/>

Bijlage 4 Checklists verzameld

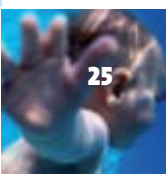
Entree			van toepassing		past bij visie			actie nodig
			ja	nee	ja	nee	?	
1	kb ³	Aan de buitenkant zie je goed dat dit een kindercentrum is	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2	kb	De ligging van het gebouw is afgestemd op de kinderen voor wie het bestemd is	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3	kb	De toegang is afgestemd op gebruik door kinderen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4	kb	De gang / centrale hal is ingericht op gebruik door kinderen	☐	☐	☐	☐	☐	☐

3 kb vraag voor zowel KDV als BSO; b: vraag voor BSO; k: vraag voor KDV

Speel-leefruimten: de basis			van toepassing		past bij visie			actie nodig
			ja	nee	ja	nee	?	
5	kb	Elke groep heeft als speelruimte een eigen groepsruimte (geen andere speelruimten binnen)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6	kb	Er is /zijn ruimte(n) bestemd voor specifieke activiteiten zoals grofmotorisch spel, knutselen, muziek, fantasiespel	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7	kb	Speelruimten staan met elkaar in verbinding: kinderen kunnen zelfstandig naar een andere ruimte gaan	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8	kb	Kinderen kunnen vanuit de eigen speelruimte naar andere speelruimten kijken	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9	kb	Groeps-/activiteitenruimten liggen vlakbij elkaar: kinderen kunnen er zelfstandig gebruik van maken	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10	kb	Er is voldoende leef- en speelruimte beschikbaar	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11	kb	Er zijn genoeg verschillende ruimten waar kinderen gebruik van kunnen maken	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12	kb	Ruimten zijn zodanig van vorm dat ze gemakkelijk in te richten zijn	☐	☐	☐	☐	☐	☐

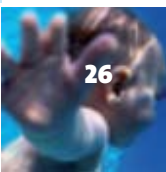
Speel-leefruimte: de inrichting			van toepassing		past bij visie			actie nodig
			ja	nee	ja	nee	?	
13	k	Er zijn genoeg verschillende activiteitenplekken voor de kinderen van 0-2 jaar ⁴	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14	k	Activiteitenplekken zijn goed ingericht (voldoende en gevarieerde materialen, voldoende ruimte)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
15	k	De ruimte is ingedeeld in een rustige en een 'drukke' zone	☐	☐	☐	☐	☐	☐
16	k	Inrichting en aankleding van de ruimten stemmen overeen met de gewenste sfeer	☐	☐	☐	☐	☐	☐
17	k	Er zijn genoeg verschillende activiteitenplekken voor de kinderen van 2-4 jaar ⁴	☐	☐	☐	☐	☐	☐
18	k	Activiteitenplekken zijn goed ingericht (vold. en gevar. materialen, vold. ruimte)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
19	k	Er zijn plekken om alleen of met zijn tweeën te spelen en plekken die uitnodigen tot samenspel	☐	☐	☐	☐	☐	☐
20	k	Inrichting en aankleding van de ruimten stemt overeen met de gewenste sfeer	☐	☐	☐	☐	☐	☐
21	b	Er zijn genoeg verschillende activiteitenplekken voor de kinderen van 4-8 jaar ⁴	☐	☐	☐	☐	☐	☐
22	b	Activiteitenplekken zijn goed ingericht (vold. en gevar. materialen, vold. ruimte)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
23	b	Er zijn plekken om alleen of met zijn tweeën te spelen en plekken die uitnodigen tot samenspel	☐	☐	☐	☐	☐	☐
24	b	Inrichting en aankleding van de ruimten is afgestemd op 4-8 jarigen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
25	b	Er zijn genoeg verschillende activiteitenplekken voor de kinderen van 8-12 jaar ⁴	☐	☐	☐	☐	☐	☐
26	b	Activiteitenplekken zijn goed ingericht (vold. en gevar. materialen, vold. ruimte)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
27	b	Er zijn plekken om alleen of met zijn tweeën te spelen en plekken die uitnodigen tot samenspel	☐	☐	☐	☐	☐	☐
28	b	Inrichting en aankleding van de ruimten is afgestemd op 8-12 jarigen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
29	b	Kinderen hebben vold. mogelijkheid tot privacy	☐	☐	☐	☐	☐	☐
30	kb	Kinderen kunnen spullen waarmee ze bezig zijn laten staan / er is een plek voor eigen spullen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
31	kb	Kleuren en materialen zijn doordacht toegepast	☐	☐	☐	☐	☐	☐
32	kb	Verlichting en hoeveelheid daglicht is voldoende en gevarieerd	☐	☐	☐	☐	☐	☐

4 zie bijlage 2: invullijsten activiteitenplekken binnen

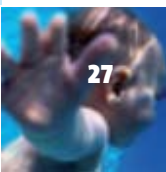
Sanitair kinderen			van toepassing		past bij visie			actie nodig
			ja	nee	ja	nee	?	
33	kb	Kinderen kunnen zelfstandig van het sanitair gebruik maken	☐	☐	☐	☐	☐	☐
34	kb	De afstand tussen sanitair en groepsruimte is zodanig dat kinderen zich veilig voelen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
35	k	Twee groepen delen een sanitaire ruimte, die aan deze groepen is gekoppeld	☐	☐	☐	☐	☐	☐
36	kb	Kinderen hebben privacy in het sanitair	☐	☐	☐	☐	☐	☐
37	k	Er is vanaf de aankleedtafel zicht op de groepsruimte	☐	☐	☐	☐	☐	☐
38	kb	De aankleding, de inrichting en verlichting van het sanitair hebben een prettige en verzorgde uitstraling	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Slaapruijnte			van toepassing		past bij visie			actie nodig
			ja	nee	ja	nee	?	
39	k	Het aantal slaapkamers voor baby's is goed	☐	☐	☐	☐	☐	☐
40	k	Het aantal slaapkamers voor peuters is goed	☐	☐	☐	☐	☐	☐
41	k	Het aantal slaapkamers voor verticale groepen (0-4 jaar) is goed	☐	☐	☐	☐	☐	☐
42	k	Er is voldoende diversiteit in slaapplekken om tegemoet te komen aan verschillen in slaapbehoefte	☐	☐	☐	☐	☐	☐
43	k	Kinderen kunnen voldoende en rustig slapen in het centrum	☐	☐	☐	☐	☐	☐
44	k	De slaapkamers zijn sfeervol aangekleed en ingericht	☐	☐	☐	☐	☐	☐
45	k	De slaapplekken van de kinderen zijn gepersonaliseerd	☐	☐	☐	☐	☐	☐

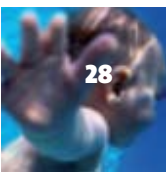
Keukenvoorziening – eten			van toepassing		past bij visie			actie nodig
			ja	nee	ja	nee	?	
46	kb	Er is op elke groepsruimte een keuken(blok) aanwezig	☐	☐	☐	☐	☐	☐
47	kb	Kinderen kunnen meehelpen bij het (voor)bereiden van de lunch	☐	☐	☐	☐	☐	☐
48	kb	De keuken(voorziening) is geschikt voor kook- en bakactiviteiten met kinderen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
49	kb	Er is een aparte eetplek/-ruimte voor de kinderen buiten de groepsruimte	☐	☐	☐	☐	☐	☐
50	kb	De ligging, inrichting en uitstraling van de centrale keuken past bij de functie van de keuken	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Buitenruimte: basisstructuur			van toepassing		past bij visie			actie nodig
			ja	nee	ja	nee	?	
51	kb	Het oppervlak per kindplaats is voldoende groot om de gewenste activiteiten te laten plaatsvinden	☐	☐	☐	☐	☐	☐
52	k	Het terrein is opgedeeld in meerdere aparte speelterreintjes	☐	☐	☐	☐	☐	☐
53	kb	De relatie binnen-buiten is zodanig dat kinderen makkelijk naar buiten kunnen gaan en dat leiding makkelijk toezicht kan houden	☐	☐	☐	☐	☐	☐
54	kb	Het terrein is vanaf de straat helemaal zichtbaar	☐	☐	☐	☐	☐	☐
55	kb	(een deel van) het terrein is goed beschermt tegen zon en regen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
56	b	De BSO maakt (ook) gebruik van andere speelruimte dan het eigen terrein	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Buitenruimte: inrichting			van toepassing		past bij visie			actie nodig
			ja	nee	ja	nee	?	
57	k	Er zijn genoeg verschillende activiteitenplekken voor 0 tot 2 jarigen ⁵	☐	☐	☐	☐	☐	☐
58	k	De buitenruimte biedt voldoende uitdaging en diversiteit	☐	☐	☐	☐	☐	☐
59	k	De klimatologische omstandigheden op het terrein zijn goed (zon, wind, regen)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
60	k	Er is een beschutte zitplek voor leiding aanwezig	☐	☐	☐	☐	☐	☐
61	k	De bodemafwerking is gevarieerd en bestaat uit verharding, zand en gras	☐	☐	☐	☐	☐	☐
62	k	Er zijn genoeg verschillende activiteitenplekken voor 2 tot 4 jarigen ⁵	☐	☐	☐	☐	☐	☐
63	k	De buitenruimte biedt voldoende uitdaging en diversiteit	☐	☐	☐	☐	☐	☐
64	k	De klimatologische omstandigheden op het terrein zijn goed (zon, wind, regen)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
65	k	Er is een beschutte zitplek voor leiding aanwezig	☐	☐	☐	☐	☐	☐
66	k	De bodemafwerking is gevarieerd en bestaat uit verharding, zand en gras	☐	☐	☐	☐	☐	☐
67	b	Er zijn genoeg verschillende activiteitenplekken voor 4 tot 8 jarigen ⁵	☐	☐	☐	☐	☐	☐
68	b	De buitenruimte biedt voldoende uitdaging en diversiteit	☐	☐	☐	☐	☐	☐
69	b	De klimatologische omstandigheden op het terrein zijn goed (zon, wind, regen)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
70	b	De bodemafwerking is gevarieerd en bestaat uit verharding, zand en gras	☐	☐	☐	☐	☐	☐
71	b	Er zijn genoeg verschillende activiteitenplekken voor 8 tot 12 jarigen ⁵	☐	☐	☐	☐	☐	☐
72	b	De buitenruimte biedt voldoende uitdaging en diversiteit	☐	☐	☐	☐	☐	☐
73	b	De klimatologische omstandigheden op het terrein zijn goed (zon, wind, regen)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
74	b	De bodemafwerking is gevarieerd en bestaat uit verharding, zand en gras	☐	☐	☐	☐	☐	☐
75	kb	De inrichting van het buitenspeelsterrein stemt overeen met de gewenste sfeer en uitstraling	☐	☐	☐	☐	☐	☐

⁵ zie bijlage 3: invullijst activiteitenplekken buiten

Nuttige literatuur

Edwards, C., Gandini, L., Forman, G., (eds) (2005, tweede druk) *De honderd talen van kinderen. De Reggio Emilia-benadering bij de educatie van jonge kinderen*. Tweede druk (2005). Amsterdam, SWP

Hoekstra, E., de Kort, Y. & van Liempd, I. (2006). *Gebouwen voor kinderopvang onder de loep*. Bussum: Thoth

Hoekstra, E., van Liempd, I. & de Vos, F. (2000). *Het buitenland. Buitenspeelruimten voor 0 tot 4 jarigen. Werkboek voor kinderdagverblijven en peuterspeelzalen*. Den Haag: VOG/ Elsevier bedrijfsinformatie.

Hoekstra, E., van Liempd, I. & de Vos, F. (2000). *Vrijbuiten, buitenspeelruimten voor 4 tot 12 jarigen. Werkboek voor buitenschoolse opvang en basisscholen*. Den Haag: VOG/ Elsevier bedrijfsinformatie.

Liempd, I. van & Hoekstra, E. (2004, derde druk). *De Zevensprong. Handleiding huisvesting kindercentra*. Amsterdam: SWP

Liempd, I. van & Hoekstra, E. (2002, tweede druk). *De Stoelendans. Ruimten inrichten voor kinderdagverblijven en peuterspeelzalen*. Amsterdam: SWP

Liempd, I. van & Hoekstra, E. (2002, tweede druk). *De Tafelronde. Ruimten inrichten voor buitenschoolse opvang*. Amsterdam: SWP

Stichting Emmi Pikler fonds (2002). *De visie van Emmi Pikler*. Amsterdam: Stichting Emmi Pikler fonds

Enkele nuttige internetadressen over diverse pedagogische stromingen

www.montessorikinderdagverblijf.nl

www.pikler.nl

www.pedagogieontwikkeling.nl

www.freinet.nl

www.korczak.nl

